

Fawaz A. Gerges / The Far Enemy: Why Jihad Went Global. New York, 2005, Cambridge University Press, 348 s., vydáno v září 2005, ISBN-10: 0521791405. Dostupnost v České republice: NKP

Kniha Fawaze A. Gergese, původem egyptského křesťana a profesora na newyorské Sarah Lawrence College, vyšla ve Spojených státech amerických na konci roku 2005. Stala se bezpochyby obohacením diskuze o soudobých radikálně islamistických* hnutích. Pozornost vzbudila jednak velkým množstvím zpracovaných arabských a jiných pramenů, jednak svým velmi odmítavým postojem k převládající západní představě o ideologické a operační jednotě džihádistických hnutí. O vlivu Gergesovy práce paradoxně svědčí i zařazení na černou listinu neokonzervativního serveru *Campus-Watch.Com*, kde byl označen jako „další problematický intelektuál, který relativizuje nebezpečí džihádistických a jiných islamistických hnutí a zároveň je kritikem americké zahraniční politiky“.

Fawaz A. Gerges je v americkém prostředí velmi známým a respektovaným odborníkem na blízkovýchodní tematiku. Absolvent Oxfordu a London School of Economics je pravidelně zván do zpravodajských a publicistických pořadů televizní stanice ABC a rozhlasové stanice NPR. Do povědomí se poprvé výrazně zapsal v roce 1999, kdy publikoval práci *America and Political Islam: Clash of Interests or Clash of Cultures?*, Cambridge, 1999 (*Amerika a politický islám: střet zájmů nebo střet civilizací?*). V této publikaci podrobně analyzoval pohled amerických politiků na fenomén politického islámu a jeho proměny v průběhu vlád Jimmy Cartera, Ronalda Reagana a Billa Clintona. Došel k závěru, že pohled na islamismus ze strany americké administrativy nebyl utvářen ani tak neslučitelností s „americkými hodnotami“, ale mnohem spíše aktuální globálně-politickou situací v obdobích před a po skončení studené války. Na čtyřech případových studiích (týkajících se Iránu, Egypta, Alžírsko a Turecka) pak ukázal, že postoj k islamismu se mnohdy měnil v závislosti na úrovni vztahů s danou zemí. Primárním Gergesovým cílem ovšem u této zmíněné ani u recenzované práce není kritika americké zahraniční politiky. Cílem je spíše kritika americké debaty o daném problému, která je ve velké míře ovlivněna pohledem angažovaných

* Islamistou rozumíme aktivistu či ideologa, který usiluje o prosazení islámských hodnot politickou cestou nebo o změnu politického uspořádání v souladu s islámskými hodnotami. Naproti tomu fundamentalistou rozumíme aktivistu či ideologa, který islámské hodnoty prosazuje, avšak zůstává mimo politickou sféru. Tuto klasifikaci blíže vysvětluje Kropáček Luboš, *Islámský fundamentalismus*, Praha 1996, s. 31-32 či Burgat François, *L'islamisme au Maghreb*, Paris 1987, s. 28-33. Džihádista pak patří mezi islamisty, akcentuje však použití radikálních politických metod, především ozbrojeného boje či terorismu opřených o džihádistickou ideologii.

komentátorů. Fawaz A. Gerges se snaží proti jejich účelovým argumentům bojovat nestrannou analýzou.

Recenzovaná publikace má za cíl vysvětlit příčiny odklonu radikálních islamistů od boje proti „blízkému nepříteli“ (the near enemy, al-^ḥadú al-qaríb), tedy vlastním vládám, k „nepříteli vzdálenému“ (the far enemy, al-^ḥadú al-ba^ḥíd), tedy proti zahraničním mocnostem, především Spojeným státům americkým. Opírá se přitom o množství většinou publikovaných pramenů (paměti členů islamistických hnutí, politické programy, prohlášení, závěrečné zprávy vyšetřovacích komisí, zveřejněná korespondence nalezená v ukořistěných počítačích al-Qá^ḥidy, záznamy televizních vystoupení) a o rozhovory, které autor osobně vedl s některými členy islamistických hnutí. O vypovídací hodnotě mnoha těchto pramenů by šlo přirozeně polemizovat. Sám autor ji v nemálo případech zpochybňuje (velmi často například u autobiografického textu Ajmána az-Zawáhirího, *Jezdci pod zástavou prorokovou*). Nicméně se mu s jejich pomocí podařilo zprostředkovat pohled do nitra islamistických-džihádistických skupin (včetně al-Qá^ḥidy), do světa velmi komplikovaných osobních, etnických a sociálních vztahů, kde fanatický zápal velmi často ustupoval přízemnímu politikaření a bojům o vlastní prospěch.

První část knihy „The Far Enemy“ je věnována vnitřní krizi džihádistických hnutí v osmdesátých a devadesátých letech, která nakonec některé aktivisty vedla k úderům proti „vzdálenému nepříteli“. Fawaz A. Gerges v této části nepřináší žádný překvapivě nový pohled na tento problém. Snaží se, tak jako již jiní orientalisté před ním, vyvrátit obvyklou představu „nenávisti k západním hodnotám“ jako hlavnímu motivu úderu proti Spojeným státům americkým. Radikální islamisté ve skutečnosti dlouhou dobu zdůrazňovali, že jejich cílem je svržení místních bezbožných a utlačovatelských režimů a jejich nahrazení spravedlivou vládou (rozuměj islámským státem). Toto byl tedy hlavní cíl známých operací, jako zavraždění prezidenta Sádáta v roce 1981, obsazení mešity v Mekce v roce 1979 či brutálně potlačený pokus o povstání v Sýrii v roce 1982. Místní režimy sice byly islamisty napadány i kvůli své údajné závislosti na cizích mocnostech (ať patřících k východnímu či západnímu bloku), přímý útok proti těmto mocnostem však nebyl ani předmětem úvah.

Dokonce ani válka v Afghánistánu onen příslovečný bod obratu v orientaci radikálních islamistů ještě neznamenala. Po sovětské vojenské intervenci ve prospěch kábulské vlády roku 1979 zahájili afghánští islamisté odboj. Na pomoc jim začali přicházet aktivisté z mnoha

arabských a dalších muslimských zemí. Jednalo se přitom o dobu, kdy se mnoho radikálních islamistických skupin dostalo do otevřeného střetu s vlastními režimy. Arabské vlády i z tohoto důvodu začaly afghánské angažmá „svých“ islamistů nepřímo podporovat. Doufaly, že je přeorientují na „vzdáleného nepřítele“ v podobě Sovětského svazu a že se tak samy zbaví nebezpečného protivníka. Tento kalkul se však ukázal jako mylný. Jak dokládá Gerges na rozboru dobových dokumentů „afghánských Arabů“, působení v Afghánistánu představovalo pouze přípravu na střet s vlastními režimy. Budoucí muž číslo dvě al-Qá'idy, Egyptan Ajmán az-Zawáhirí stejně tak jako guru Usámy bin Ládina, Palestinec ʿAbdalláh Azzám, se sice nijak netajili svým odporem k západním hodnotám a zahraničně politické praxi, jejich primárním cílem však stále zůstávalo nastolení islámského státu na domácí půdě. Zawáhirí tak například v souladu s touto logikou odmítal i boj egyptských islamistů proti Izraeli po boku Palestinců.

Ke zformulování programu globálního džihádu proti „vzdálenému nepříteli“ dochází až na začátku druhé poloviny 90. let minulého století. Podle Gergese se však k tomuto programu připojila jen malá část džihádistů a dojem, že největší globálně-džihádistická organizace al-Qá'ida reprezentuje „mainstream“ v rámci islamismu, je tedy naprosto mylný. Autor předkládá několik základních důvodů, které vedly k této změně orientace, jejímž symbolickým vrcholem byl útok z 11. září 2001. Jedním z nich byla reakce na americkou přítomnost v Saúdské Arábii, zemi původu islámu. Právě ta vedla místní islamisty k přesvědčení, že svržení režimu a nastolení vlastní vlády bude možné jedině po vítězné konfrontaci s Američany. Dalším důvodem bylo předešlé vítězství radikálních islamistů nad Sověty v Afghánistánu, které až nezdravě posílilo sebevědomí radikálů. Za zcela klíčové však Gerges považuje změnu postoje jednoho z nejvýznamějších džihádistů Ajmána az-Zawáhirího, který se v roce 1998 připojil k Saúdskému Arabovi Usámovi bin Ládinovi a společně vyhlásili vznik „Mezinárodní fronty proti křižákům a sionistům“. Zawáhirího organizace Tanzím al-džihád se svou mezinárodní podpůrnou sítí a základnou v Egyptě znamenala pro bin Ládina vítanou pomoc při budování tajné globální sítě, tvořené z velké části veterány z Afghánistánu.

Gerges zdůvodňuje tento radikální Zawáhirího obrat od „blízkého“ ke „vzdálenému nepříteli“ krizí, do které se jeho organizace dostala v 90. letech. Brutální útoky proti domácím civilistům i zahraničním turistům v Egyptě izolovaly džihádisty od zbytku společnosti včetně umírněnějších islamistů. Ti totiž pružně přizpůsobovali svůj program aktuální situaci, přičemž

usilovali o získání podílu na politickém životě legálními prostředky. Džihádisté tak přestali být smysluplnou alternativou zkorumpovaného autoritativního režimu. Navíc začaly být jejich buňky decimovány bezpečnostními složkami. V Egyptě, podobně jako třeba v Alžírsku, byli tak džihádisté nakonec donuceni ke kapitulaci. Pro Zawáhirího se v takové situaci stal boj proti „vzdálenému nepříteli“ jediným možným východiskem. Poté, co neuspěl v boji proti „blízkému nepříteli“, se totiž mohl buď zcela zřítí dalších politických aktivit a nebo napřít své síly mimo Egypt. Výsledek jeho rozhodnutí je dobře znám znám: atentáty na americké ambasády v roce 1998, útok proti lodi USS Cole v roce 2000 a nakonec sebevražedné útoky z 11. září 2001.

Další část, ve které se autor věnuje reakcím džihádistů a islamistů na rozpoutání globálního džihádu, je bezpochyby z celé knihy nejzajímavější. Právě zde je totiž rozvíjena ústřední teze o nepravdivosti tvrzení o jednotě nejen mezi islamisty, ale dokonce i mezi džihádisty. Ti totiž z velké části globální džihád Usámy bin Ládina a Ajmána az-Zawáhirího odsoudili. Důvody tohoto odsouzení byly různé. U radikálních džihádistů přitom nebyl globální džihád často zavržen z ideologicko-náboženských důvodů, ale pouze jako taktická chyba, která vyvolala americkou „válku proti teroru“ a dostala tak džihádisty do velmi nepříjemné situace. Zawáhirí byl obviňován rovněž z toho, že takto závažné rozhodnutí provedl sám, bez konzultace s ostatními džihádisty. Ostatně ukvapenosti rozhodování autoritativních vůdců a neschopnosti dohody si všímá Gerges již v předchozích kapitolách a ukazuje, že tento problém přetrvával i uvnitř al-Qá'idy v době její „největší slávy“ mezi léty 1998-2001.

Mezi nejradikálnější kritiky Zawáhirího a bin Ládina globálního džihádu pak patřili paradoxně bývalí, nyní uvěznění vůdci egyptské organizace Džamá'at al-islámíja, kteří dříve byli zastánci použití těch nejtvrděších metod v boji proti „blízkému nepříteli“. Pod dojmem krvavých útoků ze září 2001 a tvrdé americké protiakce se tito bývalí radikálové rozcházejí s celou džihádistickou ideologií a jdou v odsouzení al-Qá'idy ještě dále, než mnozí neislamističtí intelektuálové. Problémem je, že Gerges tato tvrzení zcela nekriticky přijímá, přesože byla formulována v době uvěznění vůdců organizace a je tedy značně pravděpodobné, že vznikla pod nátlakem. Velmi tvrdě pak „zúčtovali“ s globálními džihádisty i umírněnější islamisté jako televizní kazatel šajch al-Qaradáwí, súdánský muslimský bratr Hasan al-Turábí či zakladatel Hizbulláhu šajch Fadlalláh, který prohlásil, že útočníci z 11. září „nejsou mučedníky, ale sebevrahy.“

Za takovéto situace by podle Gergese normálně špěla bin Ládinova a Zawáhirího teroristická organizace spolu se svým projektem globálního džihádu k naprostému neúspěchu. Během krátké doby po útocích na New York a Washington sice měli přechodné sympatie tradičně protiamerické arabské ulice, ale poté, co je odsoudila většina muslimských duchovních autorit, popularita vůdců al-Qá'idy pomalu upadala. Svou vinu na tom měly i jejich jménem provedené atentáty proti muslimským civilistům (v Casablance, v Rijádu atd.). Globální džihádisty však podle autora spasil právě „vzdálený nepřítel“ a jím provedená invaze do Iráku.

V podobě emíra Organizace al-Qá'idy v Mezopotámii, Abú Músaba az-Zarqáwího, totiž vstoupil na scénu nový hrdina. Ten však na rozdíl od staré generace al-Qá'idy vedl boj proti nevěřícím, jež zcela nelegálně vpadli na území islámu. Jím vedený obranný džihád měl bezpochyby větší legitimitu než teroristické útoky ze září 2001. Al-Qá'ida tak začala opět získávat sympatizanty mezi muslimy, včetně přistěhovalců v Evropě a v Americe. Fawaz A. Gerges sice otevřeně netvrdí, že by například útoky v Madridu či v Londýně byly pouze reakcí na invazi do Iráku, ta však prý zcela jistě patřila mezi motivy atentátníků. Gerges svou knihu uzavírá tvrzením, že zatímco muslimům včetně islamistů se podařilo vliv al-Qá'idy postupně neutralizovat, Američané svou invazí do Iráku přispěli k novému posílení jejího vlivu. Ze současného Iráku se tak údajně může velmi snadno stát nový Afghánistán, tedy líheň druhé generace globálních džihádistů.

Přínos knihy Fawaze A. Gergese „The Far Enemy“ k poznání současných radikálně islamistických hnutí je nepochybně velký. Jednak se mu daří z větší části úspěšně polemizovat s velmi rozšířenou představou o muslimské ummě pevně semknuté pod praporem globálního džihádu a jednak při své argumentaci použil jinak nepříliš známé, většinou arabskojazyčné prameny.

Co činí Gergesovu práci mírně problematickou je ovšem fakt, že je v první řadě polemikou s většinovým názorem, což poněkud odsouvá do pozadí ambici být nestrannou analýzou. Autorův závěrečný imperativ vyzývající muslimy k boji proti zhoubným džihádistickým doktrínám nelze sice napadnout, sporně však působí tvrzení, že je v tomto boji islámský svět v zásadě úspěšný. Aby takové tvrzení znělo skutečně důvěryhodně, bylo by třeba hlouběji analyzovat ty politické síly, které mají být podle autora nejúčinnější

alternativou džihádistů, tedy umírnění islamisté. Západní veřejnost, vystavená dlouhodobému tlaku islamofobních publicistů, potřebuje jasný doklad toho, že umírnění islamisté skutečně odmítají džihádistickou ideologii ospravedlňující terorismus proti civilistům všech vyznání. I tak je v každém případě „The Far Enemy“ velmi účinnou odpovědí na hlasy, které se dožadují aplikace principu kolektivní viny proti muslimské ummě.